

Kocaeli-İzmit Bağçeşme Şehitliğinde Bulunan Mezar Taşları

Gravestones in Kocaeli-İzmit Bağçeşme Martyrs' Cemetery

Nazim BOY*

* Dr. Arş. Gör.,

Orcid Id: 0000-0003-0360-1189

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Nazim Boy, Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi /
Sanat Tarihi Bölümü, Tokat-Türkiye

E-posta / E-mail:

nazim.boy@gop.edu.tr

Geliş Tarihi / Recived Date:

22 Aralık 2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:

6 Ocak 2025

Araştırma Makalesi / Research Article

Atrf / Citation:

Boy, Nazim. "Kocaeli-İzmit Bağçeşme
Şehitliğinde Bulunan Mezar Taşları."
Türk Dünyası Araştırmaları 137, sayı 273
(2025): 405-448.

doi: 10.55773/tda.1605399

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA
2.0 tarafından lisanslanmıştır. /
This article is licensed under a Creative
Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Türkler bilinen ilk dönemlerden beri ölülerine karşı saygı içerisinde olmuşlar ve bu saygıların göstergesi olarak kurgan tipi mezarlar, ölü heykelleri ve balbal diye tabir edilen taş heykeller yapmışlardır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte kurganların yerini türbeler, ölü heykelleri ve balbalların yerini ise mezar taşları almıştır. Mezar taşları kitabelerinde yer alan bilgilerden ve başlık tiplerinden mezarda yatan kişinin cinsiyeti, hangi mesleği icra ettiği, neden vefat ettiği gibi birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Ayrıca taşın cinsi ve üzerlerinde yer alan süsleme öğeleri bu eserlerin yapıldıkları dönemin sanatı ve kültürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu çerçevede gerek üzerlerinde barındırdıkları kitabi bilgiler sebebiyle gerekse üslup özellikleriyle mezar taşları tarihi birer belge niteliğinde eserlerdir.

Bu çalışmamızda Kocaeli-İzmit sınırları içerisinde Bağçeşme Namazgah Şehitliğinde bulunan mezar taşları ele alınmıştır. Şehitlikte, 32 adet mezarda baş ve ayak taşları olmak üzere toplam 47 taş bulunmaktadır. Tespit edilen 47 mezar taşından 22 tanesi erkek, 10 tanesi kadın baş taşıdır. 15 ayak taşının ise 10 tanesi erkek ayak taşı, beş tanesi kadın ayak taşıdır. Bahse konu mezar taşları, görünüşleri, başlık tipleri, süsleme özellikleri, ölçüleri, yazı stilleri, malzeme ve teknik yönünden değerlendirilmeye tabi tutularak Türk İslam dönemi mezar taşları içerisindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kocaeli, Bağçeşme, Osmanlı dönemi, mezar taşı, süsleme.

Abstract

Since ancient times, Turks have shown great respect for their deceased, which they expressed through the construction of kurgan-style tombs and stone statues known as balbal. With the adoption of Islam, kurgans were replaced by mausoleums, and balbal statues by tombstones. Tombstones, apart from the inscriptions they bear, serve as significant historical documents due to their decorations, materials, and other features, offering valuable insights into the

art and culture of the periods in which they were made. Information from the inscriptions and headstone designs reveals various details about the deceased, such as their gender, profession, and even the cause of death.

This study examines the tombstones located in the Bağçeşme Namazgah Martyrs' Cemetery in Kocaeli-Izmit. There are a total of 47 stones, including head and foot stones, in 32 graves in the martyrs' cemetery. Among these, 22 are male headstones and 10 are female headstones, while of the 15 footstones, 10 belong to males and 5 to females. These tombstones were assessed in terms of their appearance, headstone types, decorative features, dimensions, calligraphy styles, materials, and techniques to determine their place within the tradition of Turkish-Islamic tombstones.

Keywords: Kocaeli, Bağçeşme, Ottoman Period, tombstone, ornament.

1. Giriş

Türkler, bilinen ilk dönemlerden beri ölülerine karşı saygı içerisinde olmuşlar ve bu saygılarının göstergesi olarak kurgan tipi mezarlar, ölü heykelleri ve balbal diye tabir edilen taşları yapmışlardır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte kurganların yerini türbeler almıştır. Ölü heykelleri ve balballar ise mezar taşlarının öncüleri olmuştur. Göktürklerde mezarların üzerine heykeller dikildiği bilinmektedir. Ancak dikilen heykellerin ölen kişinin kendisini mi yoksa ölen kişinin öldürdüklerini mi simgelediği belli değildir. Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre Göktürkler öldürdükleri insan kadar mezarlarının üzerlerine veya kenarlarına taş dikmişlerdir.¹ Kökleri ölü heykellerine ve balballara dayanan mezar taşı geleneği 11.yy'dan itibaren Oğuz Türkleriyle birlikte Anadolu'ya yansımıştır. Bu yüzyılda Anadolu'da Selçuklular döneminde ait ilk mezar taşı örnekleri İznik'in fethi döneminde ortaya konulmuştur.²

Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi mezar taşları genel özellikleriyle itibariyle benzerlikler göstermekle birlikte bölgeleri ve dönemleri itibariyle farklılıklar göstermişlerdir. Erken Osmanlı dönemi mezar taşları, Beylikler ve Anadolu Selçuklu mezar taşı geleneğinin özelliklerini taşımakla birlikte tipolojide, süslemede ve malzemede değişiklikler görülmüştür. Klasik Osmanlı döneminde mezar taşları form bakımından daha belirgin hale gelmiş ve Selçuklu dönemindeki figürlü süslemeli tepelikli mezar taşları devam etmekle birlikte Osmanlı'da özellikle başlıklar ön plana çıkmıştır. 18.yy'dan itibaren Osmanlı mezar taşlarında barok ve rokoko daha sonra ise ampir üslubunun etkileri görülmüş ve batılı motiflerin mezar taşlarında yaygınlığı artmıştır. Daha sonraki dönemlerde görülen neo-klasik üsluptaki mezar taşlarında klasik döneme duyulan bir hayranlık ve eskiye dönüş söz konusu olmuş ve klasik dönem taşlarının taklidi taşlar yapılmış, ancak bu durum uzun sürmemiştir.³

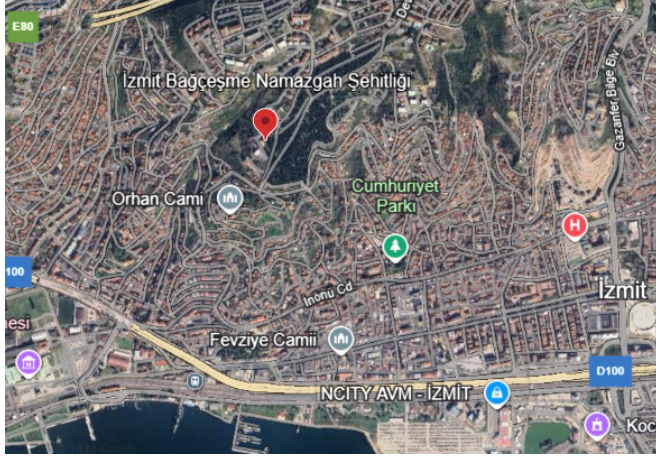
Bu çalışmamızda Kocaeli-Izmit Bağçeşme Namazgah Şehitliği'nde bulunan mezar taşları ele alınmıştır. Bahse konu şehitlik, İzmit merkezde Veliahmet mahallesinde Bağçeşme mevkinde Devran caddesi üzerinde Bağçeşme Mezarlığı'nın batı tarafında tarihi namazgah alanı içerisinde yer almaktadır (Şe-

¹ Bahaeddin Ögel, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 165-166.

² Beyhan Karamağaralı, *Ahlât Mezar Taşları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 21.

³ Metin Haseki, *Plastik Açısından Türk Mezar Taşları* (İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1977), 21.

kil 1, Resim 1).

Şekil 1: İzmit Bağçeşme Namazgah Şehitliği Konumu (Google Earth)

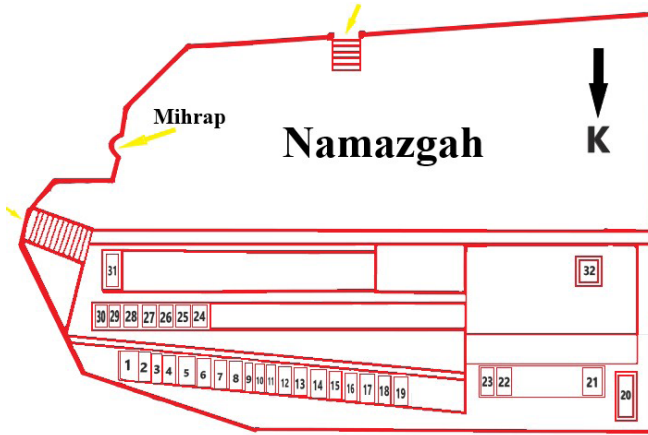
Resim- 1: Şehitlikten Genel Görünüm

Şehitliğin bulunduğu namazgah hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (KBB) Mezarlıklar Müdürlüğü arşivinde bulunan 1483 tarihli “*Vazae Ehlil-mihrap İbrahim Bey Emir-i livay-ı---Kocaeli fi sene 888. M.1483*” şeklindeki kitabeden Bağçeşme Namazgâhı'nın Kocaeli Valisi İbrahim Bey tarafından 1483 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Resim 1).

Resim- 2: Namazgah Kitabesi (KBB Mezarlıklar Müdürlüğü Arşivi)

Araştırmamız kapsamında şehitlikte yer alan 32 adet mezar incelenmiştir. Baş ve ayak taşlarına göre ayırdığımızda 47 adet mezar taşının varlığı söz konusudur. Tespit edilen 47 mezar taşından 22 tanesi erkek baş taşı, 10 tanesi kadın baş taşıdır. 15 ayak taşının ise 10 tanesi erkek ayak taşı beş tanesi kadın ayak taşıdır. Şehitliğe günümüzde defin yapılmaya devam edilmektedir.

Şekil 2: Vaziyet Planı

Çalışmada mezar taşları katalog düzeninde verildikten sonra değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme bölümünde mezar taşları tarihleri, görünüşleri, başlık tipleri, süslemeleri, ölçüleri, yapıldıkları malzeme ve kitabeleri bakımından detaylı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2. Bağçeşme Şehitliği Mezar Taşları Kataloğu

ESER NO : 1					
Resim	3				
Tarihi	H.1277 M. 1860				
Kimliği	Aişe Hatun				
Mesleği	Dadı				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâki / İzmid Çuka Fabrika-ı / Hümayûnu ser-kâtibi / Feyzi Bey Efendinin / dadısı ve Hacı Mehmed / Ağanın zevcesi / merhûme Aişe Hâtûn / Rûhiçün el-Fâtiha / Fi 29 Muharrem Sene 1277</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	157 cm	33 cm	38 cm	9 cm	9 cm

Resim- 3

ESER NO: 2					
Resim	4				
Tarihi	H. 1269 M. 1852				
Kimliği	Şerife Emine Hanım				
Mesleği	Dadı				
Kitabe	<i>Âh mine'l-mevt / Trabzon vâlisi esbâk / Müteveffa devletlü Osman Paşa / Hazretlerinin kerîmesi / ve Darpane-i Amire Tahrîrât / Odası hülefâsından Mehmed / Rauf Beyin halilesi / Gençliğine doymayan muradına / ermiyen merhûme magfûrun lehâ / Şerife Emine Hanımın / Rûhiçün li 'llahi'l-Fâtiha / fi 12 Ramazân Sene 1269</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	171 cm	30 cm	33 cm	9 cm	9 cm

Resim- 4

ESER NO: 3

Resim	5				
Tarihi	M. 1298 H. 1881				
Kimliği	İlyas Nureddin				
Mesleği	Başkâtip				
Kitabe	<i>Âh Mine'l-mevt / âh bir gül-i gonca-i nevres fidân / kuş misâli eyledi azm-i cinân / İzmid Rusûm-ı sitte merkez baş-kâtibi / Süleyman Fehmi Efendinin mahdumu / İlyas Nureddin rûhuna Fâtîha 1298</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	52 cm	21 cm	21 cm	7 cm	7 cm

Resim- 5

ESER NO: 4-A (Baş Taşı) / 4-B (Ayak Taşı)

Resim	6-7				
Tarihi	H. 1310 M. 1893				
Kimliği	Zübeyde hanım				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Allah bes bâkî heves / Şeyhü'l-Harâm-ı Hazret-i Nebevi esbâk / Müteveffâ Çerkez Hâfız Mehmed Paşa'nın / Halîlesi ve İzmid Redif Kumandanı / Mirliva Sa'deddin Paşa'nın vâlîde-i / muhteremeleri merhûme ve magfûre hâce / Zübeyde Hanımın rûh-ı şerîfçün / rızâen lillahi teâlâ Fâtiha / Fî 25 Şaban Sene 1310</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst		alt
4-A	138 cm	44 cm	44 cm	12 cm	10 cm
4-B	102 cm	29 cm	29 cm	7 cm	7 cm

Resim- 6 (4-A)

Resim- 7 (4-B)

ESER NO: 5

Resim	8				
Tarihi	M. 1296 H. 1879				
Kimliği	Nişli Mahmud Bedri Efendinin oğlu İbrahim				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve'l-bâkî / âh bir gül-i gonca-i nevres fidân / kuş misâli eyledi azm-i cinân / İzmid telgraf ve posta Müdürü Nişli Mahmud / Bedri Efendinin mahdumu İbrahim / rûhuna Fâtiha 1296</i>				
	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	57 cm	23 cm	23 cm	6 cm	6 cm

Resim- 8

ESER NO: 6

Resim	9				
Tarihi	M. 1310 H. 1893				
Kimliği	Hatice Elif Hanım				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve'l-bâkî / yâ İlâhi ol mübârek ism-i pâkın hürmeti / ol Resûlün Fahr-i âlem Şâh-ı kevneyn hürmeti / eyle kabrimi müzeyyen yâ ilâhe'l âlemin / gece gündüz eylesinler hûr gılmân hizmeti / İzmid Duyun-u Umumiye Müdürü Edib / Beyin Halası Merhûme Hadice Elif / Hanım rûhuna Fâtiha / Fi 29 Ramazân sene 1310</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	108 cm	26 cm	31 cm	6 cm	6 cm

Resim- 9

ESER NO: 7

Resim	10				
Tarihi	M.1311 H. 1893				
Kimliği	Habibe Şerife				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve'l - mu'in el-bâkî ed-dâim/ İzmid Nâibi mevaliden / Teyfik Beyin vâlidesi / Merhûme ve Mağfûrun lehâ Habibe Şerife / Hanımın rûh şerifiçün/ ve kâffe-i ehl-i imân ervâhiçün / Lillahi'l-Fâtîha Sene 1311 / gurre-i Rebî'ül-evvel</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kahnlık	
		alt	üst	alt	üst
	133 cm	26 cm	35 cm	8 cm	8 cm

Resim- 10

ESER NO: 8

Resim	11				
Tarihi	---				
Kimliği	İzmit gümrük müdürü				
Kitabe	<i>Hüve'l - Hayyu Lâyemût / Gümrük Müdiri idi İzmit'te sâdıkâne / olmuşdu lütf-u Hakla memdûh ve hem muvaffak / Hayfa ki bezm-i âlem izhâr edince mâtem / sâki-i mevt sundu peymâne-i muhrîk / tecrid-i rûh edince encâm kâr dehrin / kayd-ı alâyıkandan âzâde oldu mutlak / olmuşdu pür kâmil amma ki gitdi eyvâh / yokdur vefâsı ... insân için muhakkak / bir geldi fevtine bu târih-i rûmî Efendi gitdi Daru'l-Cinâna El-Hakk / ...</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	117 cm	38 cm	38 cm	15 cm	15 cm

Resim- 11

ESER NO: 9-A (Baş Taşı) / 9-B (Ayak Taşı)					
Resim	12-13				
Tarihi	H. 1255 M. 1839				
Kimliği	İbrahim Edhem Efendi				
Mesleği	İmam				
Kitabe	<i>Hüve'l-bâkî / âh kim hemnâm ceddü'l-enbiya' ol hoş makâm / gütdi dünyâdan ahhâs bıraktı pür melâl / Câmi-i Fevziyenin ol Seyyid âli neseb / hem Hâtibi hem İmâmı idi ânın nice sâl / nagehân kûşuna erdikde nidây-ı irci`ı / etdi ol dem cân ve dilden emr-i Hakka imsâl / murg-i rûhu bâğ-ı cennet içre pervâz eylesün / kabrini envâr-ı Kur'an ide Rabbi zü'l-Celâl / söylesün ahhâbı mâtemgâh vefâtı târihin/ kıldıİbrahim Edhem Efendi irtihâl 1255</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
9-A	145 cm	36 cm	36 cm	15 cm	15 cm
9-B	133 cm	27 cm	30 cm	14 cm	14 cm

Resim- 12 (A. Taşı)

Resim- 13 (B. Taşı)

ESER NO: 10					
Resim	14				
Tarihi	H. 1279 M. 1862				
Kimliği	Ahmet Tevfik Bey				
Mesleği	Memur				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / nevcivânken göz yumûb kıldım fenâdan iftirâk / ravzâ-i cennetdeyim ben dar-ı dünyâ el-firâk / İzmid Tersânesi me'mûru / Hümayûn sa'adetlü / Mehmed Pir Paşanın mahdumu / Ahmed Tevfik Beyin rûhuna El-Fâtîha / Sene 1279 Fi 18 Cemaziyelevvel</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	90 cm	22 cm	22 cm	13 cm	11 cm

Resim- 14

ESER NO: 11

Resim	15				
Tarihi	H. 1300 M. 1883				
Kimliği	Mehmet Talat				
Mesleği	Başkâtip				
Kitabe	Âh Mine'l-mevt / ah bir gül-i gonce-i nevres fidân / kuş misâli eyledi azm-i cinân / Rûsüm-i sitte bâş-kâtibi Süleyman Efendi Bey'in / mah- dûmu Mehmed Talat rûhuna Fâtîha / Sene 1300 25 Ramazân				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	56 cm	21 cm	22 cm	6 cm	6 cm

Resim- 15

ESER NO: 12

Resim	16				
Tarihi	H. 1278 / M. 1862				
Kimliği	Ali Rıza				
Mesleği	Memur				
Kitabe	<i>Yâ Hâyy / bir küçük bülbül idim uçdum yuvadan / ecel gelüb ayırdı atadan babadan / İzmid Tersane me'mûru / Hümâyûn Mehmed Pir Paşa'nın / mahdûmu Ali Rıza Bey'in ruhuna Fatîha sene 1278</i>				
Kitabe	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	63 cm	20 cm	20 cm	10 cm	9 cm

Resim- 16

ESER NO: 13-A (Baş taşı) / 13-B (Baş taşı)					
Resim	17-18				
Tarihi	H. 1312 M. 1894				
Kimliği	Emine Hanım				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Allah bes bâkî heves / Şeyhü 'l-Haram esbâk-ı müteveffa / Hâfız Paşanın kerimesi / İzmid kumandanı Ferik Sadeddin / Paşanın hemşiresi ve Serdar-ı / Ekrem müteveffâ Ömer Paşa / Hazretlerinin halile-i muhteremesi / merhûme Emine hanımın ruhuna / El-Fâtiha Fi 5 Cemaziye'l-evvel 1312</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
13-A	148 cm	38 cm	38 cm	9 cm	8 cm
13-B	163 cm	41 cm	41 cm	10 cm	10 cm

Resim- 17
(13-A)

Resim- 18
(13-A)

ESER NO: 14-A (Baş taşı) / 14-B (Ayak Taşı)					
Resim	19-20				
Tarihi	H. 1294 M. 1877				
Kimliği	Zeliha Hanım				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / bu sözüm tut hatrından çıkmasûn leyl u nehâr / hayra sarfet ömrünü zikri Hüda'dan lezzet al / eyleme ikbâl çarh-ı bi-vefâya itimâd / gel oku bu güfte-i meşhûru ders-i hikmet al / Padişâh olsan da derler er kişi niyyetine / var musallâda yatan mevtâyâ bak da ibret al / Merhûm Attar İbrahim Bey / kerimesi Zeliha Hanım ruhuna / Fâtiha 1294 Fi 20 Safer</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
14-A	143 cm	35 cm	38 cm	9 cm	9 cm
14-B	100 cm	24 cm	34 cm	10 cm	8 cm

Resim- 19
(14-A)

Resim- 20
(14-B)

ESER NO: 15-A (Baş taşı) / 15-B (Ayak taşı)

Resim	21-22				
Tarihi	H. 1163 M. 1749				
Kimliği	Ahmet Bey				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Azm edib erdi bekâya ol sehâvet ma'deni / yüz tutup geldi fenâdan ey kerem-kar müttesi-i / Ya'ni Suzanzade Ahmed Bey kulluk dergâhına / Câmiü'l-Evsat derûnunda yapıldı merkadı / çıkdı pür-sit-i beşaret merkadı / tarihine / Cennetü'l- me'vâ ola Yâ Rab makâm ü meskeni / Sene 1163</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
15-A	119 cm	29 cm	29 cm	15 cm	13 cm
15-B	90 cm	28 cm	30 cm	10 cm	10 cm

Resim- 21
(15-A)

Resim- 22
(15-B)

ESER NO: 16-A (Baş taşı) / 16-B (Ayak taşı)

Resim	23-24		
Tarihi	H. 1276 M. 1859		
Kimliği	Mehmet Rifat Efendi		
Mesleği	Naip		
Kitabe	<i>Lâ ilâhe illellâh Muhammedun Rasulullah / İzmîd Nâibi iken irtihâl-i dâr-i / bekâ iden Mevâli-yi Kirâmdan merhum Yesarizade zadesi / Mehmet Rif'at Efendi ruhu / ve Allâh teala hazretleri / rızâ-i şerifi için / Fatiha-i şeride kıraat / buyurub müsab ve me'cur / olalar fî 11 Cemaziyelahir sene 1276</i>		
Ölçüler	Yükseklik	Çap	
		alt	Üst
16-A	138 cm	28 cm	32 cm
16-B	112 cm	24 cm	27 cm

Resim- 23
(16-A)

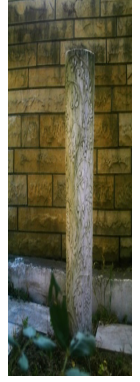

Resim- 24
(16-B)

ESER NO: 17-A (Baş taşı) / 17-B (Ayak taşı)			
Resim	25-26		
Tarihi	H. 1283 M. 1866		
Kimliği	Osman Nuri Paşa		
Mesleği	Mirliva (Tuğgeneral)		
Kitabe	Yâ Hû / Hicaz ve Irak orduy-u Hümâyûnu / Mirlivâlarından merhum ve mağfûr El-Muhtâc ilâ rahmeti / rabbih, 'l-Gafûr el-Gâzî / Osman Nuri Paşanın rûh şerîfine / rızâen lillâhi teâlâ el-fâtîha / Fî 8 Cemâziyelâhîr Sene 1283		
Ölçüler	Yükseklik	Çap	
		alt	Üst
17-A	136 cm	20 cm	23 cm
17-B	95 cm	22 cm	25 cm

Resim- 25
(17-A)

Resim- 26
(17-B)

ESER NO: 18-A (Baş taşı) / 18-B (Ayak taşı)						
Resim	27-28					
Tarihi	H. 1279 M. 1862					
Kimliği	Ali Sabri Bey					
Mesleği	Miralay					
Kitabe	Hüve'l-Hayyu lâ yemût / Âsâkir-i redîf-i hazret-i şâhânenin Hayfâ / Bu el-Hac Ali Sabri Bey idi Mîralâyı / Ziyâde harb u darbe muktedir merd bir er idi / nice yerde görüb... almışdı nâm-ı vâlâyı / delirâ-ne çekûb seyfin mehâbetle sürüb asker / Şeca`ât ile kumanda iderdi zîr u bâlâyı / Alaylar bağlayûb muhkem kurûb tabûr-ı müstahkem / hücûm edince birden saf bozub bozardı a`dâyı / vücûduna ecel tıgı erişdi âkibet nâgâh / ve ona etmeyûb encâmı terk etdi bu dünyâyı / olup meşkûr hep sa`yî âna orduyu ukbâda / nişân ve sened-i vâlâ ile ihsân-ı Mevlâyı / niyâz edib olur dergâha Râci dedi tarihin / Ali Beye mükâfât ede Hak Firdevs-i â`lâyı / Fâtîha 1279 10 Cemaziyelevvel.					
Ölçüler	Yükseklik alt	Genişlik		Kalınlık		
		üst	alt	üst	alt	üst
18-A	171 cm	38 cm	38 cm	15 cm	13 cm	
18-B	133 cm	35 cm	36 cm	10 cm	10 cm	

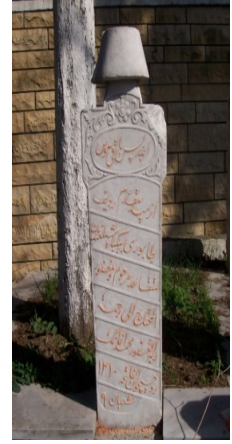
Resim- 27
(18-A)

Resim- 28
(18-B)

ESER NO: 19

Resim	29				
Tarihi	H. 1310 M. 1893				
Kimliği	Mehmed Ağa				
Mesleği	Binbaşı				
Kitabe	Allah bes bâkî heves / İzmid mukaddem redif / taburu binbaşılığından / mütekâid merhûm ve mağfur / el-muhtâc ilâ rahmeti / rabbihi'l-Gafûr Mehmed Ağa'nın / rûhiçün el-Fâtiha 1310 / 9 Şaban				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	107 cm	27 cm	34 cm	31 cm	34 cm

Resim- 29

ESER NO: 20

Resim	30				
Tarihi	H. 973 M. 1566				
Kimliği	Habibullah Efendi				
Mesleği	Müezzin				
Kitabe	<i>Hüve'l-hayyu lâyetmût / Namâzgâh müezzini merhum / ve mağ-für es-Seyyid el-Hâcc Habibullah Efendi kuddise / Sirrahû rûhuna Fâtiha 973 sene-i hicri</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	61 cm	32 cm	33 cm	7 cm	7 cm

Resim- 30

ESER NO: 21-A (Baş taşı) / 21-B (Ayak taşı)

Resim	31				
Tarihi	M.1936				
Kimliği	Ahmet Müntaz				
Mesleği	Seryaver				
Kitabe	Harb-i umumide baş kumandanlık vekaleti yaveri sivari kaymakamlığından müstekait oğlu Ahmet Müntaz bey ruhuna fatiha. 5 Teseinievvel 1936				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
(21-A)	86 cm	30 cm	33 cm	8 cm	6 cm
(21-B)	72 cm	21 cm	24 cm	8 cm	8 cm

Resim- 31
(21-A)

Resim- 32
(21-B)

ESER NO: 22

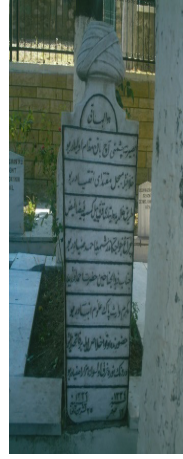
Resim	33				
Tarihi	H.1307 /1890				
Kimliği	Ali Vasfi Efendi				
Mesleği	Hafız				
Kitabe	<i>Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî / merhûm es-Seyyid Hâfız / Ahmed Efendizâde Hâfız Ali el-Vasfi / Efendi rûhuna Fâtiha / 1307 fi Ramazân</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	85 cm	29 cm	29 cm	12 cm	10 cm

Resim- 33

ESER NO: 23-A (Baş taşı) / 23-B (Ayak Taşı)

Resim	34-35				
Tarihi	H. 1332 M. 1913				
Kimliği	Ahmed Efendi.				
Mesleği	Hafız				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / basîret çeşmini aç bak makâm-ı evliyâdır bu / hilâfetle mübcecel muktedây-ı etkiyâdır bu / tarîk-ı hâlî-di'de etdi kırk yıl kesbe feyzâ feyz / Çerâğ-ı Hâcegândır şem'â-i Ahmed Ziyâdır bu / Cenâb-ı zü'l-Cenâheyn Hazreti Ahmed Efendidir / mükerrem vâris-i pâk ulûm-u enbiyâdır bu / huzûrunda oku İhlâs ile bir fâtîha zâir / derûnun nûra gark olsun mezâr-ı aşfiyâdır bu / Sene 1334 12 Sâfer Sene 1332 25 Teşrîn-i Sâni</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
23-A	95 cm	29 cm	34 cm	10 cm	10 cm
23-B	74 cm	29 cm	29 cm	8 cm	8 cm

Resim- 34
(23-A)

Resim- 35
(23-B)

ESER NO: 24-A (Baş taşı) / 24-B (Ayak taşı)

Resim	36-37				
Tarihi	H.1268 / M.1851				
Kimliği	İbrahim Bey				
Mesleği	Attar				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / Yâ İlâhi ol mübârek ism-i pâkın hürmeti / ol Resûlün Fahr-i Âlem Şâh-ı Kevneyn hürmeti / eyle kabrimi müzeyyen yâ ilâhe'l âlemin / gece gündüz eylesinler hür gûlmân hizmeti / merhûm ve mâğfur ilâ rahmeti / rabbi-hi'l-Gafûr Attar İbrahim Bey / ruhuiçün lillahi'l-fatîha / Fi safer 17 sene 1268</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
24-A	113 cm	33 cm	35 cm	14 cm	12 cm
24-B	61 cm	30 cm	32 cm	8 cm	8 cm

Resim- 36
(24-A)

Resim- 37
(24-A)

ESER NO: 25-A (Baş taşı) / 25-A (Ayak taşı)

Resim	38-39		
Tarihi	H. 1309 M. 1890		
Kimliği	Aişe Münire		
Mesleği	---		
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / İzmidî Fesci Abdullah / Efendi mahdûmu Safvet / Bey'in halîlesi / Aişe Münire Hânımın / rûhuna Fâtiha / 1309 3 Ramazân 1308 16 Nisân</i>		
Ölçüler	Yükseklik	Çap	
		Alt	üst
25-A	124 cm	20 cm	24 cm
25-B	38 cm	20 cm	20 cm

Resim- 38

Resim- 39

ESER NO: 26-A (Baş taşı) / 26-B (Ayak taşı)

Resim	40-41				
Tarihi	---				
Kimliği	---				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve 'l-Bâkî / İlahî hâcetim bu dergahından / inâyet kıl kemâl-i re 'fetinden / turâba yüz sürüb geldim niyaza</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kahlılık	
		alt	Üst	alt	üst
26-A	75 cm	31 cm	32 cm	6 cm	6 cm
26-B	44 cm	29 cm	33 cm	8 cm	8 cm

Resim- 40
(26-A)

Resim- 41
(26-B)

ESER NO: 27-A (Baş taşı) / 27-B (Ayak taşı)

Resim	42-43				
Tarihi	---				
Kimliği	---				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / merhûmân ve magfûrân el-muhtâcân / ilâ rahmet-i rabbihimâ el-Gafûr el-Hâcc / Azîz Mahmud Efendinin kerîmesi / ve Üsküdar Bidâyet Mahkemesi ser-kâtibi / Mehmed Arif Efendinin zevcesi olûb / mehâdiminden İzmid memleket tabibi / Asım Beyin nezdinde iken</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
27-A	92 cm	31 cm	33 cm	7 cm	7 cm
27-B	69 cm	29 cm	31 cm	10 cm	10 cm

Resim- 42
(27-A)

Resim- 43
(27-B)

Resim- 42
(27-A)

Resim- 43
(27-B)

ESER NO: 28

Resim	44				
Tarihi	---				
Kimliği	---				
Mesleği	---				
Kitabe	Zâir ! vazife kahramânı san`atının / kurbânı şöför Bursalı Hüseyin oğlu /				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kahnlık	
		alt	üst	alt	üst
	66 cm	53 cm	53 cm	10 cm	8 cm

Resim- 44

Resim- 44

ESER NO: 29

Resim	45				
Tarihi	---				
Kimliği	Hacı Ali Bey				
Mesleği	Miralay				
Kitabe	<i>Âh mine 'l-mevt / kimseye kalmaz bu dehr-i bî-sübût / gel oku bir Fâtîha etme sükût / bu cihânın yok devâmı fânidir / bâkî hak fellahu Hayyü 'l-lâ-yemût / Miralây Hacı Ali Bey / kâini merhûm Hasan Efendi 'nin ruhuna / ...</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	93 cm	29 cm	29 cm	9 cm	9 cm

Resim- 45

ESER NO: 30

Resim	46				
Tarihi	H. 1276 M.1859				
Kimliği	Şerife Zeliha Hanım				
Mesleği	---				
Kitabe	<i>Hüve'l-Bâkî / kimseye kalmaz bu dehr-i bî-sübût /gel oku bir fâtiha etme sükût / bu cihânın yok devâmı fânidir / bâkî hak fellahu Hayyü 'l-lâ-yemût / İzmid sancağı kaymakâmı sa`adetlû / Tufan Paşa'nın halilesi / merhûme ve magfûre lehâ Şerife / Zeliha Hanım rûhiçün Fâtiha / Sene 1276</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	110 cm	29 cm	43 cm	9 cm	9 cm

Resim- 46

ESER NO: 31

Resim	47				
Tarihi	H. 1111 M.1700				
Kimliği	Hüseyin Ağa				
Mesleği	---				
Kitabe	Merhûm ve mağfûrun lehu / Mumcu başı damâdı / Üsküdarî El-Hâcc Hüseyin / Ağa rûhiçün Fâtîha / sene 1111				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
	110 cm	29 cm	43 cm	9 cm	9 cm

Resim- 47

ESER NO: 32-A (Baş taşı) / 32-B (Ayak taşı)

Resim	48-49				
Tarihi	D.T. H. 1318 M.1900 Ö.T. H.1340 M.1921				
Kimliği	Mustafa				
Mesleği	Asker				
Kitabe	<i>Trabzon / Vilayetinden / Cerrahoğulları'ndan / Hüseyin oğlu / Mustafa / tevellüdü :1318 / el-fatiha / tarih-i şehadeti / 1340 / sene / Ağustos / 8/ Eyledi da'vet milleti-i hakime-i cumhuriye / memleketim umman-ı şan idi meslek-i askeriye'ye...</i>				
Ölçüler	Yükseklik	Genişlik		Kalınlık	
		alt	üst	alt	üst
32-A	90 cm	42 cm	29 cm	12 cm	7 cm
32-B	52 cm	31 cm	35 cm	8 cm	8 cm

Resim- 48
(32-A)

Resim- 49
(32-A)

3. Değerlendirme ve Karşılaştırma

İzmit Bağçeşme Namazgah Şehitliği'nde 32 mezar incelenmiş olup, bu mezarlarda 32 baş taşı ve 15 ayak taşı olmak üzere toplam 47 mezar taşı bulunmaktadır. 32 baş taşının 22 tanesi erkek baş taşı, 10 tanesi ise kadın baş taşıdır. Ayak taşlarının 10 tanesi erkek ayak taşı, beş tanesi ise kadın ayak taşıdır. Şehitlikte yer alan 32 mezardan 25 tanesinin tarihi bilinmektedir. Tespit edilen 25 mezardan biri 16.yy'a ait erkek mezarı, ikisi 18.yy'a ait erkek mezarı, 19 tanesi 19.yy'a ait olup 11 tanesi erkek, sekizi kadın mezarı, üçü ise 20.yy'a ait erkek mezarlarıdır. Yedi tane mezarın kitabelerinin kırık veya betonla kaplı olmasından dolayı tarihleri tespit edilememiştir. Çalışmaya konu olan mezar taşları form tipleri, başlık tipleri, kitabeleri, tarihleri ve ölçüleri açısından değerlendirilmiş ve özellikle başlık tipleri açısından karşılaştırılmıştır.

3.1. Mezar Taşı Tipleri

Esas olarak mezar taşının ön görünüşüne ve mezar taşının başlıklı olup olmamasına göre bir sınıflama yapılmıştır.

3.1.1. Ön Görünüşleri İtibariyle Mezar Taşı Tipleri

47 mezar taşından 41 tanesi⁴ ön görünüş itibariyle ana hatlarıyla düşey dikdörtgen altı taş⁵ ise silindirik şekildedir. Mezar taşı tipleri kendi içerisinde alt gruplara ayrılmıştır.

3.1.1.1. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıklı Olanlar

Ön görünüşü itibariyle düşey dikdörtgen şeklindeki 41 mezar taşından 15 tanesi erkek başlıklıdır.⁶ 15 başlıklı mezar taşından biri (eser no: 20) 16.yy., biri (eser no: 15-a) 18.yy, yedisi⁷ 19.yy, biri (eser no:23) ise 20.yy'a aittir. Beş taşın⁸ ise kitabelerinin alt kısmı kırıldığından ya da etrafının betonla kaplanmasından dolayı tarihleri tespit edilememiştir.

3.1.1.2. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız Üçgen Tepelikliler

Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından üçü (eser no: 14, 32-a, 32-b) ters "V" şeklinde üçgen tepeliklidir. Bunlardan ikisi (eser no:14, 32) erkek ayak taşı, bir tanesi (eser no: 20-a) erkek baş taşıdır. Erkek ayak taşlarından biri (eser no:14) 19.yy'a, diğeri (eser no:32) 20.yy'a, aittir. Ayak taşı (eser no: 20-a) ise 20.yy'a aittir.

3.1.1.3. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız Sivri Kemerli Tepelikliler

Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından

⁴ Eser no: 1, 2, 3, 4-a, 4-b, 5, 6, 7, 8, 9-a, 9-b, 10, 11, 12, 13-a, 13-b, 14-a, 14-b, 15-a, 15-b, 18-a, 18-b, 19, 20, 21-a, 21-b, 22, 23-a, 23-b, 24-a, 24-b, 26-a, 26-b, 27-a, 27-b, 28, 29, 30, 31, 32-a, 32-b.

⁵ Eser no: 16-a, 16-b, 17-a, 17-b, 25-a, 25-b.

⁶ Eser no: 3, 5, 8, 9-a, 10, 11, 12, 15-a, 18-a, 19, 20, 23-a, 24-a, 26-a, 29.

⁷ Eser no: 3, 5, 9-a, 10, 11, 18-a, 19.

⁸ Eser no: 8, 12, 23-a, 24-a, 26-a, 29.

altı tanesi⁹ sivri kemerlidir. Bu taşların üç tanesi¹⁰ erkeklere, üç tanesi¹¹ ise kadınlara ait mezar taşlarıdır. Sivri kemerli altı mezar taşından dört tanesi ayak taşı¹², iki tanesi (eser no: 4-a, 13-a.) ise baş taşıdır.

3.1.1.4. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız, Bitki Tepelikliler

Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından yedi tanesi¹³ bitki tepelikli olup bunların beşi kadınlara, ikisi (eser no: 9-b, 18-b) erkeklere aittir. Bu taşların beş tanesi ayak taşı¹⁴, iki tanesi (eser no: 6, 27-a) baş taşıdır.

3.1.1.5. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız, Yuvarlak Tepelikliler

Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından sadece 31 numaralı taş bu tiptedir.

3.1.1.6. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız, Basık Kemerli Tepelikliler

Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından 28 numaralı taş bu tiptedir.

3.1.1.7. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız, Çokgen Tepelikliler

Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından 22 numaralı taş bu tip içindedir.

3.1.1.8. Ön Görünüş İtibariyle Dikdörtgen Şeklinde, Başlıksız, Güneş Motifi Tepelikliler

Bu tipte yer alan mezar taşlarında merkezdeki küçük çiçekten çıkan ışın kollarının daire şeklinde oluşturdukları tepeliklere güneş tepelik denilmektedir. Ön görünüş itibariyle düşey dikdörtgen forma sahip 41 mezar taşından beş tanesi bu tip içerisinde değerlendirilmiştir.¹⁵ Bu taşların tamamı 19. yy'ın ikinci yarısına aittir ve hepsi kadın baş taşıdır. Taşların üst kısmı daire şeklinde sonlanmış olup genellikle dairenin ortasında bir çiçek veya yaprak motifi yer almaktadır. İstanbul, Antalya, Boyabat ve Samsun'da 19. yy'ın ikinci yarısına ait örnekler görülmektedir.¹⁶

⁹ Eser no: 4-a, 13-a, 14-b, 21-b, 21-b.

¹⁰ Eser no: 21-b, 23-b, 21-b.

¹¹ Eser no: 4-a, 13-a, 14-b.

¹² Eser no: 14-b, 21-b, 23-b, 21-b.

¹³ Eser no: 4-b, 6, 9-b, 13-b, 18-b, 27-a, 27-b.

¹⁴ Eser no: 4-b, 9-b, 13-b, 18-b, 27-b.

¹⁵ Eser no: 1, 2, 7, 14-a, 30.

¹⁶ Halit Çal, "Türkiye Mezar Taşı Tipleri 1: Güneş Tepelikliler," *Belleten* 85, sayı 303 (Ağustos 2021): 655.

3.1.2. Silindirik Gövdeli Başlıksız Mezar Taşları

Şehitlikte yer alan 47 mezar taşından altı tanesi¹⁷ silindirik gövdeli ve başlıksız olup bunların tamamı 18.yy'ın ikinci yarısına aittir. Bu taşlardan iki baş taşı (eser no: 16-a,17-a) ve iki ayak taşı (eser no: 16-b,17-b.) erkek, bir baş taşı (eser no: 25-a) ve bir ayak taşı (eser no: 25-b) ise kadın mezar taşları içerisindedir.

3.2. Mezar Taşlarında Başlık Tipleri

Başlık, her millette zamana göre değişebilen kadınların ve erkeklerin başlarını örtmek üzere kullandıkları nesnedir.¹⁸ Osmanlı devri mezar taşlarına baktığımızda Selçuklu ve Beylikler devri mezar taşlarından farklı olarak özellikle 16.yy'dan itibaren mezar taşlarına işlenen serpuş formunun yerini 19. yy ilk çeyreğinden itibaren II. Mahmut döneminde kıyafet kanunu ile ilgili yapılan düzenleme ile fes almıştır.¹⁹ Sarık; bir kavuğun, fesin, külahın etrafına sarılan tülbent veya şaldan oluşur. Kavuklarda genellikle sarıklı olduğundan kavuk ile sarık aynı anlamda da kullanılmıştır.²⁰ Bu çalışmada başlık tipleri kavuk, sarık ve fes olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılmıştır.

3.2.1. Kavuk Başlıklı Mezar Taşları

3.2.1.1. Dikdörtgen Gövdeli, Çapraz Kafes Dilimli Başlıklı, Taşkın Dilimli Kavuklar

Genelde 18.yy'da mezar taşlarında görülen ve kadı, zaim, kethüda gibi memurların mezar taşlarında sıkça rastlanır.²¹ Bu tipteki taşlarda baklava dilimleri şeklinde süslenen başlığın alt kısmı yanlara taşan düz bir parçayla sarılmıştır. Bu tipte 1750 tarihli 15-a numaralı bir örnek vardır. Bu tipin benzer örnekleri Göynük'te²², Boyabat'ta²³, Zeytinburnu'nda²⁴ ve Üsküdar'da²⁵ karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2. Sarıklı Başlıklı Mezar Taşları

3.2.2.1. Çapraz Eğilimli Dilimli Sarıklar

Tepesindeki bir noktadan aşağı doğru inen çizgilerle ayrılmış dilimler biç-

¹⁷ Eser no: 16-a,16-b,17-a,17-b,25-a,25-b.

¹⁸ Celal Esad Arseven, "Baş Giyimi-Baş Giyeceği," içinde, *Sanat Ansiklopedisi I* (İstanbul: MEB, Milli Eğitim Basımevi, 1983), 182.

¹⁹ Nihat Boydaş, "Plastik Değerler Açısından Bir Mezar Taşı," içinde (9. Milli Mevlâna Kongresi, Konya, 15-16 Aralık 1997), 27.

²⁰ Burak Muhammet Gökler ve Zerrin Köşklü, "Balıkesir Zağnos Paşa Camii Hazinesi'ndeki Kavuk Tipleri," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 66 (2019): 454.

²¹ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," *Vakıflar Dergisi*, sayı 30 (2007): 297-383.

²² Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," 369.

²³ Halit Çal, "Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, sayı 87 (Eylül 2018): 112.

²⁴ Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihî Mezar Taşları*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-7, 2016), 27.

²⁵ Oktay Gündoğdu, *Üsküdar Ahmediye Külliyesi ve Mezar Taşları*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi, 2021), 94, 101.

mindeki takkenin alttan itibaren yarısından fazlası enli düz şeritlerle sarılmıştır. Şeritler çapraz eğimlidirler.²⁶ Bu tip başlıkların küçük dereceli ulemalar tarafından giyildiği düşünülmektedir.²⁷ Bu tip içerisinde Bağçeşme şehitliğinde 23-a numaralı 1913 tarihli bir örnek bulunmaktadır. Bu taşın benzer bir örneklerini Üsküdar²⁸, Kastamonu²⁹ ve Göynük³⁰ mezar taşları içerisinde görmektediriz.

3.2.2.2. Çapraz Eğimli Kalın Şeritli Sarıklı

Sarılı kısmının önden çapraz iki eğimli olmasıyla ayrılır. Sağdan sol alta, soldan da sağ alta doğru iki eğimli olarak sarılmıştır.³¹ Bağçeşme şehitliğinde 9-a numaralı ve 1839 tarihli bir örneği vardır. Bu tipin benzer örnekleri Trabzon Aya Sofya Müzesi'nde³² ve Göynük'te³³ de yer almaktadır.

3.2.3. Fes Başlıklı Mezar Taşları

3.2.3.1. Mecidiye Kalıplı Fesler

Bu feslerin ana özelliği fesin aşağıdan yukarıya doğru çok hafif bir şekilde genişlemesidir. Bu tipte tek örnek 1851 tarihli 24-a numaralı mezar taşıdır. Şehitlikteki örnekte sola doğru sallanan püskül bulunmaktadır. Üsküdar Şeyh Mustafa Devati Haziresi'nde³⁴ ve Manisa Hüsrev Ağa cami haziresinde bu taşın benzer örnekleri vardır.

3.2.3.2. Aziziye Kalıplı Fesler

Sultan Abdülaziz'in ismine atıfla aziziye kalıplı fesler olarak isimlendirilen bu fesler 19. ve 20.yy'da en sık rastlanan fes çeşidi olup genelde memurlar ve askerler tarafından kullanılmaktadır.³⁵ Bu tipteki feslerin alt çapı üst çapından büyüktür. Bağçeşme şehitliğinde beş örneği vardır.³⁶ Tarihi belli dört tane (Eser no: 5, 10, 12, 18) mezar taşının tamamı 19.yy'ın ikinci yarısına aittir. Bir tanesinin (Eser no: 8) ise kitabesinin tarih kısmı zemin altında kaldığından tarihi tespit edilememiştir. Kocaeli Bağçeşme mezarlığında (1872), Üsküdar'da³⁷ bu tipin benzer örnekleri vardır.

²⁶ Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar" (Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III, İstanbul, 1988), 124.

²⁷ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," 373.

²⁸ Oktay Gündoğdu, *Üsküdar Ahmediye Külliyesi ve Mezar Taşları*, 193.

²⁹ Halit Çal, Özlem Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, (Kastamonu: Kastamonu Belediyesi, 2008), 20.

³⁰ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," 371.

³¹ Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar," 125.

³² Davut Kaya, *Trabzon Ayasofya Müzesi ile Boztepe Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2021), 82.

³³ Halit Çal, "Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları", 117.

³⁴ Yeşim Sökütlü, *İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2015), 62.

³⁵ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," 374.

³⁶ Eser no: 5, 8, 10, 12, 18.

³⁷ Yeşim Sökütlü, *İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları*, 254.

3.2.3.3. Hamidiye Kalıplı Fesler

Sultan II. Abdülhamid'e atıfla bu isimle anılan başlıklar genellikle öğrenci, kehribarcı, derviş mezar taşlarında görülmektedir.³⁸ Bu gruptaki başlıkların alt çapları üst çaplarına göre daha geniştir. Ancak alt çap ile üst çap arasındaki fark aziziye feslerindeki kadar fazla değildir. Şehitlikte yer alan taşlar içerisinde beş tanesi (Eser no: 3, 11, 19,26-a,29). Hamidiye kalıplı fesler grubuna girmektedir. Bu taşlardan tarihli olan üç örnek (Eser no: 3, 11, 19) bulunmakta olup tamamı 19. yy'ın son çeyreğine aittir. Diğer iki taş (Eser no: 26-a, 29) ise kitabelerinin alt kısmı zemin altında kaldığından tarihleri tespit edilememiştir. Benzer örnekleri Göynük'te³⁹, Biga'da⁴⁰ Giresun'da⁴¹ ve Türkiye'nin birçok yerinde görmektediriz.

3.3. Süsleme

İzmit Bağçeşme Namazgâh şehitliğinde bulunan mezar taşlarında birçok motif vardır. Buradaki mezar taşlarında bulunan motifler dönemin sanat anlayışını ve süsleme örneklerini yansıtmaktadır. İncelemiş olduğumuz 47 mezar taşında süslemelerin 19.yy'a ait mezar taşlarında yoğunluk kazandığı görülmektedir. 19.yy'da özellikle batılılaşmanın etkisiyle birçok motif sanatımızı etkilemiştir. Bu dönemde mezar taşlarında yoğun olarak soyut ve bitkisel kompozisyonlar ağırlıktadır. Dönemin genelinde geometrik motifler fazla tercih edilmemiştir. Mezar taşlarında genellikle lahitlerin kenarında görülen geometrik kompozisyonlar baş ve ayak taşlarında fazla yer kaplamamışlardır.

3.3.1. Armalı Süsleme

3.3.1.1. Ay Yıldız

Özellikle 19.yy'dan itibaren sıkça gördüğümüz ay yıldız motifi mimaride kapı ve pencere alınlıkları gibi dikkat çekecek yerlerde kullanılmıştır. Mezar taşlarında da 19.yy'ın ikinci yarısından sonraki örneklerde görülmektedir. İstanbul'da Mihrişah Sultan İmareti ile Hüsrev Paşa Kütüphanesi avlusundaki hazirede 1853 tarihli örneğini görmekteyiz. İncelediğimiz mezar taşları içerisinde 18,28 ve 32 numaralı baş taşlarında görmekteyiz. Bunlardan 18 no'lu taş 1862 yılına 32 no'lu taş ise 1921 yılına aittir. 28 no'lu taşın kitabesindeki tarih kısmı betona gömülü olduğu için tarihi tespit edilememiştir. Ayyıldız motifinin yer aldığı üç mezar taşı örneğinin askerlere ait olması askerlerin şehit olmalarına işaret olarak değerlendirilebilir.

3.3.1.2. Hilal

Hilal motifi Türk ve Müslüman aleminde sıkça kullanılan ve kutsiyet yönü olan bir motiftir. Osmanlı bayrağında olduğu gibi Türkiye bayrağında da yer

³⁸ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," 307.

³⁹ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları," 362.

⁴⁰ Elif Keleş, *Çanakkale İli Biga İlçesi Kemer Köyü Osmanlı Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2021), 96.

⁴¹ Gazanfer İltar, *Giresun İli Sahil Şeridindeki Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005), 366.

almıştır. İncelenen mezar taşları içerisinde bu motif sadece 1866 tarihli 17 numaralı baş taşında görülmektedir.

3.3.1.3. Rozet

Rozet genellikle askerlerin rütbelerini belirtmek için üniformalarına takılan simgelerdir. Bunlar rütbelere göre çeşitlilik gösterir ve sayıları artar. İncelediğim mezar taşları içerisinde 18 ve 19 numaralı mezar taşların rozet görmekteyiz. Bu taşların ikisi de 19.yy'ın ikinci yarısına aittir.

3.3.2. Bitkisel Süsleme

3.3.2.1. Asma

Birçok süsleme alanlarında karşımıza çıktığı gibi mezar taşlarında da sıkça kullanılan asma bitkisi İslam inancına göre cennet bitkileri arasındadır. İslam inancına göre asma bitkisi sonsuzluğu, üzümü ise bereketi temsil eder.⁴² İncelemiş olduğumuz mezar taşları içerisinde sadece bir tane asma bitkisi tespit edilmiştir. 17-b numaralı 1866 tarihli bir taşta görülmektedir. Mezar taşının alt kısmının toprağa gömülü olmasından dolayı bir saksı veya vazo içerisinden çıkıp çıkmadığı görülememektedir. Silindirik şeklindeki bu taşın ön yüzünü tamamen kaplayan bu asma motifi tepe noktasında sivri kemer şeklinde sonlanan bir silmeyle kuşatılmıştır. Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığından altı örnekte⁴³, Giresun ili sahil şeridindeki mezar taşlarından 11 örnekte⁴⁴ bu motif karşımıza çıkmaktadır.

3.3.2.2. Askı Çelenk

Askı çelenk özellikle Roma mimari süslemesinde ve mezarlarında kullanılan, çiçek ve yaprak motiflerinden yapılan, iki ucundan asılı olarak gösterilen bezemelerdir. Avrupa'dan özellikle batılılaşmayla birlikte Türk İslam sanatına girmiş ve yaygınlık kazanmıştır.⁴⁵ İstanbul Yenikapı Mevlevi Hanesinde 1322 tarihli bir mezar taşında örneği vardır.⁴⁶ İncelediğimiz mezar taşları içerisinde sadece 28 numaralı taşta bu motifi görmekteyiz. Taşın kitabesindeki tarih kısmı zemine gömülü olduğu için tarih tespit edilememiştir.

3.3.2.3. Ayı Pençesi (Akantus)

Türkçe adı “ayı pençesi” olan akantus, kalın, silindirik ve dik çiçek durumları olan, dikenli, yüksek ve otsu bir bitkidir. Akantus ilk çağdan beri başta Roma ve Bizans olmak üzere pek çok yerde örnekleri görülmüştür. Roma ve Bizans mimarisinde “kompozit” ve “korint” sütun başlıklarının ayrılmaz bir

⁴² Burhan Oğuz, *Mezar Taşlarında Simgelenen İnançlar*, (İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı, 1983), 73-75.

⁴³ Hülya Ölçay, *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 19.yy. Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004), 221.

⁴⁴ Gazanfer İltar, *Giresun İli Sahil Şeridindeki Mezar Taşları*, 381.

⁴⁵ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995), 16.

⁴⁶ Nihat Boydaş, *Yenikapı Mevlevi Hanesi Mezar Taşlarına Sanatsal Eleştiri Açısından Bir Bakış* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998), 17.

parçası olarak kullanılmıştır.⁴⁷ İncelediğimiz mezar taşları içerisinde sekiz⁴⁸ örnekte vardır. Bunların dört⁴⁹ tanesi baş taşı dört⁵⁰ tanesi ise ayak taşı olup tarihli olanların tamamı 19.yy'ın ikinci yarısına aittir.

3.3.2.4. Gül

Türk süsleme sanatının her döneminde sıklıkla karşımıza çıkan gül motifi simgesel olarak çeşitli anlamlar barındırmaktadır. Bazı kaynaklar gülü “*Gül Hz. Muhammed’in Teridir*”⁵¹ şeklinde yorumlamışlardır. Bu şekilde bir anlam taşıdığı oldukça yaygın olduğu için süslemede görüldüğü saha oldukça geniştir.⁵² “Tasavvufi edebiyatında ise gül Allah’ın ve Allah’ın birliğinin sembolüdür. Hz. Muhammed’in de sembolü güldür.”⁵³ Şüphesiz bu nedenler gül motifinin süslemedeki alanını genişlemiştir. Gül motifi Osmanlı mezar taşlarında da sıklıkla kullanılmıştır. Sık kullanılması ana nedenlerinden biri kutsal kabul edilmesindendir.⁵⁴ Bağçeşme Namazgâh Şehitliği’ndeki mezar taşlarında gül motifini sıkça görmekteyiz. Toplam sekiz⁵⁵ mezar taşında gül motifi vardır. Bu taşların üç⁵⁶ tanesi baş taşı beş tanesi⁵⁷ ise ayak taşıdır. Bu taşların tarihli olanlarından üç tanesi 19.yy’ın ikinci yarısına, iki tanesi 20.yy’ın ilk yarısına aittir.

3.3.2.5. Hurma

Hurma ağacı, yaşam ve ölümsüzlüğün sembolü olarak bilinmektedir ve İslam inancında cennet meyvelerinden sayılmaktadır. Hurma ağacının meyve taşıyan dalları ise bereketin sembolü olarak bilinmektedir.⁵⁸ Yaptığımız incelemede üzerinde hurma ağacı motifi olan sadece bir örnek tespit ettik. 9-b numaralı ve 1839 tarihli bu mezar taşında hurma ağacı motifi, zeminin yaklaşık 20 cm. üstünden kökleriyle başlayarak mezar taşının dikdörtgen yüzeyini dallarıyla kaplamaktadır. 19.yy da örnekleri arasında İstanbul’da Eyüp Sultan Cafer Paşa Türbesi’nde⁵⁹ ve Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı’nda 19.yy örnekleri vardır. Hurma ve hurma dalı Selçuklularda ve Osmanlılarda sıkça kullanılmıştır. Osmanlıda erken dönem örneklerini 17.yy’da gördüğümüz hurma ağacının mezar taşları dışında kullanım alanı da oldukça geniştir.

⁴⁷ Yıldız Demiriz, “Acanthus”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi* III, (İzmir: 1984), 19-24.

⁴⁸ Eser no: 4-a,4-b,13-a,13-b,14,25-a,25-b,27

⁴⁹ Eser no: 4-a,13-a,25-a,27

⁵⁰ Eser no: 4-b,13-b,14,25,b

⁵¹ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı; Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, (İstanbul: Ötüken, 1999), 85

⁵² Gülgün Elitez, *Türk Mezar Taşlarında Bitki Motifleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996), 53-54.

⁵³ Mustafa Kutlu, “Gül,” içinde, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1979), 382.

⁵⁴ Hans Peter Laqueur, *Hüve’l-Baki: İstanbul’da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 130.

⁵⁵ Eser no: 1,4,14,18,21,23,27-a,27-b,

⁵⁶ Eser no: 1,14,27-a

⁵⁷ Eser no: 4,18,21,23, 27-b

⁵⁸ Hans Peter Laqueur, *Hüve’l-Baki: İstanbul’da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları*, 130.

⁵⁹ H. Örcün Barışta, “İstanbul-Eyüpsultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine,” içinde (Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV, İstanbul, 5-7 Mayıs 2000),

Hurma ağacı mezar taşı dışında mimaride de kullanılmıştır. Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesinde buna örnek teşkil etmektedir.⁶⁰

3.3.2.6. Lale

Anadolu'ya Türkler aracılığıyla geldiği düşünülen lale çiçeğinin Türk süslemesinde ilk örnekleri XIII.yy'da Selçuklu abidelerinde görülmektedir. Abidelerin dışında kitap ve kitap kaplarında görüldüğü belirtilmektedir.⁶¹ Osmanlı sanat eserlerinde ilk örnekleri 16.yy'da natüralist bir üslupta karşımıza çıkmaktadır.⁶² Lalenin eski alfabeye yazılışının Allah ismine benzemesi ve ebced hesabıyla 66 rakamına denk gelmesi sebebiyle 17.yy'da özellikle yaygın olarak kullanılmıştır. Bağçeşme Şehitliğinde sadece 1921 tarihli 32-b numaralı ayak taşında örneğini görmekteyiz.

3.3.2.7. Mimoza

18.yy'dan itibaren Türk sanatında görülen mimoza çiçeği bir tropikal iklim çiçeği olarak bilinmektedir. Batı etkisiyle Türk sanatına girdiği düşünülmektedir.⁶³ İncelediğimiz 47 mezar taşından sadece bir taşında mimoza bitkisi görülmektedir. 15-b numaralı erkek ayak taşıdır. 1750 tarihli taşın dikdörtgen şeklindeki ön yüzüne işlenen bu motif tepesi yuvarlak kemerle sonlanan bir silmeyle çevrelenmiştir.

3.3.2.8. Palmet

Palmetin kökenine ilişkin bazı kaynaklarda ilk defa Mısır ve Asur'da kullanıldığı daha sonra ise Roma ve Grek mimarisi üzerine örneklerin yansıdığı ifade edilmektedir. Palmetin bu bölgelerde yaygın olmasının sebebi olarak Akdeniz çevresinde yetişen Papirüs ve Palmiye bitkisinin bu motifin kökenini oluşturduğu ifade edilmektedir.⁶⁴ Türkçe el yaprak olarak isimlendirilen palmet motifi düşey şekildeki bir sapın iki tarafına genellikle karşılıklı yerleştirilen ve uçları kıvrılan iki yaprak ile ortasında bir tepe yaprağı olan bitkisel süslemeye denir. Mısır ve Asur'da bu şekilde uçları kıvrık motifler görülmektedir.⁶⁵ Bağçeşme Şehitliğinde yer alan taşlar içerisinde 6 tanesinde⁶⁶ palmet örneğini görmekteyiz. Bunlardan 4 ve 13-a numaralı taşlar baş taşı diğerleri ise ayak taşıdır. Bu taşların üç tanesi 19.yy'ın ikinci yarısına, bir tanesi 18.yy'a ve bir tanesi de 20.yy'a aittir.

3.3.2.9. Rumi

Kelime anlamı "Anadolu'lu" olan rumi motif, İspanya'dan Hindistan'a kadar oldukça geniş bir sahada yaygınlık kazanmış bir motiftir. Ruminin kay-

⁶⁰ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi* (Ankara, 1995).

⁶¹ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı; Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, 107.

⁶² Alev Çakmakoglu Kuru, "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme," *Belleten* LXI, sayı 230 (Nisan 1997): 37.

⁶³ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", 309.

⁶⁴ Selçuk Mülayim, "Selçuklu Palmet Motifinin Tipolojisi," *Anatolia*, XX, (1976-1977), 145-147.

⁶⁵ Celal Esad Arseven, "Palmet," içinde *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 4 (İstanbul: 1983), 1587.

⁶⁶ Eser no: 4,13-a,13-b,14,31,32

nağının bitkisel olduğuna ve hayvansal olduğuna dair iki görüş söz konusudur. Türk sanatında bu motifin ilk örneği Uygurlara ait olup 9. ve 10.yy'da Bezeklik fresklerinde bir su canavarının kanadında yer almaktadır⁶⁷. Mezar taşlarında ilk olarak Ahlat mezar taşlarında örnekleri karşımıza çıkmaktadır⁶⁸. İncelediğimiz mezar taşları içerisinde üç mezar taşında rumi motifini görmekteyiz. Bunlar 4 ve 13-a numaralı baş taşı ve 14 numaralı ayak taşıdır. Bu taşların tamamı 19.yy'ın ikinci yarısına aittir.

3.3.2.10. Selvi

Selvi motifi kimi kaynaklara göre dünyada uzun ömrün ahrette ise sonsuzluğun simgesidir. Osmanlı dönemi mezar taşları süslemesinde örneklerini sıkça gördüğümüz bu motif Ahlat'ta Selçuklu Dönemi mezar taşlarında da yer almaktadır. Karamağaralı, selvi motifinin insan ruhunun tanrıya kavuşmasının sembolü olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ İncelediğimiz mezar taşları içerisinde sadece 16 numaralı mezar taşı üzerinde selvi yer almakta olup bahse konu taş 1859 tarihli dir.

3.3.3. Geometrik Süsleme

3.3.3.1. Eşkenar Dörtgen

İncelenen mezar taşları içerisinde sadece 4 numaralı örnekte eşkenar dörtgen görülür. Motif, 1892 yılına ait bu taşın alınlık kısmında yer almaktadır.

3.3.3.2. İstiridyel Nişi

İncelenen taşlar içerisinde 1921 tarihli 32-b numaralı ayak taşının alınlık kısmının altında yer almaktadır.

3.3.3.3. Spiral

Spiral formu 19.yy'ın son çeyreğine tarihlenen 4-a ve 13-a numaralı taşların alınlık kısmında yer almaktadır.

3.3.4. Nesneli Süsleme

3.3.4.1. Gemi Çapası

Mezar taşlarında kullanılan bazı işaretler kişinin mesleğinin sembolü mahiyetindedir. Bu sembollerden biri de denizcilerin kullandığı çapa işaretidir. İncelediğimiz taşlar içerisinde 1921 tarihli 32 numaralı örnekte gördüğümüz gemi çapası örnekleri Konya'da⁷⁰ ve İstanbul'da⁷¹ yer alan mezar taşlarında da görülmektedir.

⁶⁷ Hatice Aksu, "Rumi Motifin İlk Öncüleri," *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 4 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 182-192.

⁶⁸ Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, 80.

⁶⁹ Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, 17.

⁷⁰ Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsler," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 62 (Ocak 1969): 16.

⁷¹ Bilal Küçükçakaya, *Galata Mevlevihanesi Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019), 310.

3.3.4.2. Mermi

Bağçeşme Şehitliğinde yer alan taşlardan bir tanesinde mermi motifi görülür. 32-A numaralı bu taş 1921 yılına aittir. Mermi motifinin bulunduğu örnekler az olmakla birlikte bir asker mezarı olması itibarıyla doğaldır.

3.3.4.2. Mevlevi Sikkesi

Sikke, Mevlevi dervişlerinin giydikleri külahlara verilen isimdir. Bu başlığın başa giyilen ağız kısmı üst noktasına göre daha geniştir. İncelediğimiz örnekler içerisinde sadece 1866 tarihli 17-a numaralı mezar taşında bu motif görülmektedir.

3.3.4.3. Takı

Takı Osmanlı dönemi mezar taşlarında yaygın olarak görülmektedir. Özellikle kadınlara ait mezar taşlarında takıları sıkça görmek mümkündür. İncelediğimiz mezar taşları içerisinde üç örnekte (eser no: 1,2,30) görülmektedir. Bu örneklerin tamamı kadın mezar taşı olup hepsi 19.yy'ın ikinci yarısına aittir.

3.3.4.4. Vazo

Vazo motifi Türklerin Çinlilerle yakın temasları sonucunda gelmekle beraber 16.yy'da sade çalışılmışken sonraki yüzyıllarda çok detaylı kompozisyonlar halinde çiçeklerle birlikte kullanılmıştır.⁷² İncelediğimiz mezar taşları içerisinde dört numaralı ve 1892 tarihli bir örnek vardır.

3.4. Ölçüler

Bağçeşme Şehitliğinde yer alan taşlar ölçüleri itibarıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede yükseklik, kalınlık ve genişlik ölçüleri değerlendirilmiştir. Ölçüleri alınan bu taşlar içerisindeki en uzun taş 13-b numaralı kadın mezar taşı olup 163 cm yüksekliğinde ve 1892 tarihli. En kısa taş ise 25-b numaralı kadın ayak taşı olup 38 cm yüksekliğinde ve 1890 yılına aittir. İncelenen taşlar içerisindeki en geniş taş 28 numaralı taş olup 53 cm genişliğindedir ve tarihi belli değildir. Genişliği en az olan taş ise üç numaralı erkek baş taşı olup 21 cm yüksekliğindedir ve 1881 tarihli. Kalınlıkları ise 6 cm ile 34 cm arasında değişiklik gösterir. Silindirik gövdeye sahip mezar taşlarının yarıçapları ise 20 cm ile 32 cm arasında değişiklik gösterir. Silindirik gövdeli taşların üst çapları alt çaplarına göre daha geniş yapılmıştır. Genel olarak yaptığımız bu değerlendirme taşların bazılarının kırık ya da zemine fazlasıyla gömülü olması itibarıyla sağlıklı bir sonuç vermemektedir.

3.5. Malzeme ve Teknik

Bağçeşme Namazgâh Şehitliği'nde yer alan 47 mezar taşının tamamında mermer malzeme kullanılmıştır. İncelenen 47 mezar taşının 41 tanesinde sadece oyma tekniği kullanılmıştır. Diğer altı taşın üç⁷³ tanesinde kabartma ve oyma bir arada kullanılmış dört⁷⁴ tanesinde ise sadece kabartma tekniği kullanılmıştır.

⁷² Azede Akar, "Tezini sanatlarımızda vazo motifleri," *Vakıflar Dergisi*, sayı 8 (1969): 268-269.

⁷³ Eser no: 16-b,17-a,28.

⁷⁴ Eser no: 20,21-b,32.

3.6. Yazı (Kitabe)

Mezar taşlarında bulunan yazılar ölen kişi hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir. Ölen kişi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra dönemin edebiyatı ve dili hakkında da bilgiler verir. Bağçeşme Namazgâh Şehitliği'ndeki mezar taşlarında Celi Sülüs, Celi Talik ve Latin yazı çeşitlerinin kullanıldığı görülür. Sülüs aklam-ı sitte denilen altı yazı türünden biri olup harflerin üçte ikisi dik, üçte biri ise daha yumuşak şekilde kıvrılarak yazılır⁷⁵. Talik hat ise sülüs hatta göre daha keskin çizgilere sahip olup, yazılar birbiri içine geçmiş gibi ve birbirine asılmış gibidir.⁷⁶ İncelenen mezar taşlarının kitabelerinin 9⁷⁷ tanesi sülüs, 22⁷⁸ tanesi talik ve sadece 21 numaralı taş Latin harfleriyle yazılmıştır.

Mezar taşlarının kitabe kısmını konularına göre 1- Başlangıç İfadesi, 2- Serzeniş, 3- İnsanlara Uyarı, 4- Durum Bildirme, 5- Tanrıdan İstek, 6- İnsanlardan istek, 7- Meslek, 8- Aile-Baba Adı, 9- Tanrıdan İstek (Dua), 10- Ölenin Adı ve 11- Tarih olmak üzere 11 başlık altında incelenmiştir. Bu incelemedeki temel dayanağımız Prof. Dr. Halit ÇAL'ın "Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları" makalesi olmuştur.

3.6.1. Başlangıç İfadesi

Sıra no	İfade	Tarih	Sayı
2, 3, 11, 29	Ah-mine'l-mevt	1852-1881-1883- ----	4
4, 13, 19	Allah bes baki heves	1892-1894-1892	3
1, 5, 6, 9, 10, 14, 23, 24, 25, 26, 27, 30	Hüve'l-baki	1860-1879-1892-1839-1862- 1877-1913-1851- 1890- --- - --- -1859	12
22	Hüve'l-Hallakul Baki	1889	1
8, 18, 20	Hüve'l-Hayyul La yemut		3
7	Hüve'l-Muin El-Baki Ed-daim	1893	1
16	La İlahe İllallah	1859	1
12	Ya-Hayy	-----	1
17	Ya-Hu	1866	1

Bağçeşme Namazgâh Şehitliği'nde bulunan 32 baş taşından toplam 27 tanesinde dokuz tür başlangıç ifadesi kullanılmıştır. Kullanılan bu ifadeleri Allah'ın sıfatları ve Serzeniş olarak ayırabiliriz.

⁷⁵ Muhittin Serin, "Sülüs," içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 38 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 128.

⁷⁶ M. Uğur Derman, "Talik," içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 507.

⁷⁷ Eser no: 1,12,15,17,20,22,25,30,31.

⁷⁸ Eser no: 2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,13,14,15,16,18,19,23,24,26,27,28,29,32.

3.6.1.1. Allah'ın sıfatları

Allah bes baki heves: *Bes* kelimesi Farsça'da yeter manasındadır. Allah bes baki heves sözü; Allah yeter, bâki olan Allah'tır, gerisi hevestir, gelip geçidir anlamına gelmektedir. Toplam üç örnekte (Eser no: 4-a,13-a,19) bu ifade kullanılmıştır. Bunlardan iki tanesi (Eser no: 4-a,13-a) kadın baş taşı bir tanesi (Eser no: 19.) ise erkek baş taşıdır. Zeytinburnu⁷⁹ ve Tokat mezar taşlarında⁸⁰ söz konusu ifade görülmektedir.

Hüve'l-baki: Allah'ın sonsuzluğunu vurgulayan bu ibare mezar taşlarında mezar taşlarında en çok kullanılan ifadelerden birisidir. Bağçeşme şehitliğinde en yaygın olarak kullanılan başlangıç ifadesidir. 32 baş taşından 12 tanesi⁸¹ bu ifade ile başlamaktadır. Bu taşlardan altı tanesi⁸² erkek baş taşı, altı tanesi⁸³ ise kadın baş taşıdır.

Hüve'l-Hallakul Baki: Her şeyin yaratıcısı ve sonsuz anlamındaki ifade incelediğimiz taşlar içerisinde 22 numaralı ve 1889 tarihli ve erkek mezar taşında görülmektedir.

Hüve'l-Hayyul La yemut: Allah'ın ölümsüzlüğünü vurgulayan bu ibare bunun yanında kainattaki her şeyin Allah'ın ihsanı olduğu manasındadır. Bu başlangıç ifadesi toplam üç örnekte⁸⁴ bulunmaktadır. Bu taşların üçü de erkek mezar taşı olup bir tanesi (Eser no: 8) tarihsiz, bir tanesi (Eser no: 18) 16.yy. bir tanesi (Eser no: 20) ise 19.yy ikinci yarısına aittir.

Hüve'l-Muin El-Baki Ed-daim: Allah'ın sonsuzluğunu, kesintiye uğramadan devam ettiğini ifade eden bu ibare sadece yedi numaralı örnekte görülür. Bu taş 1892 yılına aittir.

La İlahe İllallah: Allah'tan başka ilah olmadığı anlamına gelen bu ifade, 16 numaralı ve 1859 tarihli mezar taşında görülmektedir.

Ya-Hayy: Hakkında ölüm geçerli olmayan varlık anlamındaki ifade 12 numaralı mezar taşında kullanılmıştır Taşın kitabesinin tarih kısmı betona gömülü olduğu için tarihi tespit edilememiştir.

Ya-Hu: Allah'ın zatını işaret eden bu ibare 17 numaralı ve 1866 tarihli mezar taşında bu ifade görülmektedir.

3.6.1.2. Serzeniş

Ah-mine'l-mevt: *Ah acı ölüm* anlamına gelen bu ifade toplam dört⁸⁵ örnekte görülmektedir. Bu örneklerden tarihli olan üç taş⁸⁶ 19.yy'ın ikinci yarısına

⁷⁹ Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, 67, 75, 116, 146, 175, 239, 385.

⁸⁰ Mehmet Emin Türklü, *Tokat Mezar ve Yapı Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2010), 85.

⁸¹ Eser no: 1, 5, 6, 9-a, 10, 14-a, 23-a, 24-a, 25-a, 26-a, 27-a, 30.

⁸² Eser no: 5,9-a,10,23-a,24-a,26-a.

⁸³ Eser no: 1,6,14-a,25-a,27-a,30.

⁸⁴ Eser no: 8,18-a,20.

⁸⁵ Eser no: 2,3,11,29

⁸⁶ Eser no: 2.3.11

aittir. Bir (eser no: 29) tanesi ise kitabesi betonla kaplı olduğundan dolayı tarihi tespit edilememiştir.

3.6.1.3. İnsanlara Uyarı

Mezar no	İnsanlara Uyarı	Tarih	Toplam
14-a	Bu sözüm tut hatrından çıkmasûn leyl u nehâr / Hayra sarfet ömrünü zikri Hüdâ'dan lezzet al / Eyleme ikbâl çarh-ı bi-vefâya itimâd Padişâh olsan da derler er kişi niyetine Var musallâda yatan mevtâya bak da ibret al	1877	1
23-a	<i>basîret çeşmini aç bak makâm-ı evliyâdır bu / hilâfetle mübeccel muktedây-ı etkiyâdır bu / tarik-ı hâlîdî'de etdi kırk yıl kesbe feyzâ feyz / Çerâğ-ı Hâcegândır şem`â-i Ahmed Ziyâdır bu / Cenâb-ı zü'l-Cenâheyn Hazreti Ahmed Efendidir / mükerrerrem vâris-i pâk ulûm-u enbiyâdır bu / huzûrunda oku İhlâs ile bir fâtiha zâir / derûnun nûra gark olsun mezâr-ı asfiyâdır bu⁸⁷</i>	1913	1
29,30-a	Kimseye kalmaz bu dehr-i bî-sübût Bu cihânın yok devâmı fânidir	1859	2

3.6.1.4. Durum Bildirme

Mezar no	Durum Bildirme	Tarih	Toplam
2	Gençliğine doymayân murâdına	1852	1
3,5,11	Âh bir gül-i gonce-i nevres fidân--Kuş misâli eyledi azm-icinân	1881,1879, 1883	2
8	Gümrük Müdiri idi İzmit'te sâdıkâne-- Olmuşdu lûtf-u Hakla memdûh ve hem muvaffâk-- Hayfâ ki bezm-i âlem izhâr edince mâtem-- Sâki-i mevt sundu peymâne-i muhrik-- Tecrid-i rûh edince encâm kâr dehrin-- Kayd-ı alâyıkından âzâde oldu mutlak--Olmuşdu pür kâmil amma ki gitdi eyvâh-- Yokdur vefâsı kevnin insân için muhakkak--Bir geldi fevtine bu târih-i rûmî Efendi gitdi Daru'l-Cinâna El-Hakk.		1

⁸⁷ Burada geçen beyitte divan şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan Nabi'nin şu beş beyitlik eserine nazire yapılmıştır:

"Sakin terk-i edebten kuy-ı Mahub-i Huda'dır bu
Nazargah-i ilahidir, Makam-ı Mustafadır bu
Felekde mah-i nev, Babüsselem'in sine çakıdır
Bunun kandili Cevza, matla-i ziyadır
Habib-i Kibriya'nın habgahıdır fazilette
Teveffuk-i kerde-i Arş-ı Cenab-ı Kibriyadır bu
Bu hakin pertevinden oldu deycur-i adem zail
Amadan açdı mevcudat düş çeşmin tutiyadır bu
Muraat-ı edep şartıyla gir Nabi bu dergaha
Metaf-i Kudsiyandır cilvegah-ı enbiyadır bu"

Kaynak için bakınız: Ali Fuat Bilkan, *Nabi'nin Türkçe Divanı (Karşılaştırmalı Metin)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993), 856.

9-a	Âh kim hemnâm ceddü'l-Enbiya' ol hoş makâm--Gitdi dünyâdan ahhâs bıraktı pür melâl--Câmi-i Fevziyenin ol Seyyid âlî neseb--Hem Hâtîbi hem İmâmı idi ânın nice sâl--Nagehân kûşuna erdikde nidây-ı irci'ı-- Etdi ol dem cân ve dilden emr-i Hakka imsâl	1839	1
10	Nevcivânken göz yumub kıldım fenâdan iftirâk--Ravzâ-i Cennetdeyim ben dar-ı Dünyâ El-Firâk	1862	1
12	Bir küçük bülbül idim uçdum yuvadan--Ecel gelüb ayırdı atadan babadan		1
16-a	Azm edüb erdi bekâya ol sehâvet madeni--Yüz tutup geldi fenâdan ey kerem Câmi'i'l-Evsat derûnunda yapıldı merkadı	1859	1
18-a	Bu el-Hacc Ali Sabri Bey idi miralâyı--Ziyâde harb u darbe muktedir merd-i diliri-- Nice yerde görüb ... almışdı nâm-ı vâlâyı--Delirâne çeküb seyfin mehâbetle sürüb asker--Şeca'ât ile kumanda ederdi zîr-i bâlâyı--Alaylar bağlayüb muhkem kurüb tabûr-u müstahkem--Hücuûm edince birden saf bozúb bozardı a'dâyı--Vücûduna ecel tıgı erişdi âkibet nâgâh--ve ona etmeyüb encâmı terk etdi bu dünyâyı--Olup meşkür hep sa'ayı âlâ ordu-yu ukbâda-- Nişân ve senedi vâlâ ile ihsân-ı Mevlâyı-- Niyâz edüb olur dergâha Râci dedi tarihin--	1862	1
23-a	Basîret çeşmini aç bak makâm-ı evliyâdır bu--Hilâfetle mübeccel muktedây-ı etkiyâdır bu--Tarık-ı Hâlidî'de etdi kırk yıl kesbe feyzâ feyz-- Çerâğ-ı Hâcegândır şem'â-i Ahmed Ziyâdır bu-- Cenâb-ı zü'l-Cenâheyn Hazret Ahmed Efendidir--Mükerrerrem vâris-i pâk ulûm-u enbiyâdır bu	1913	1
26-a	Turâba yüz sürüb geldim niyâza		1

3.6.1.5. Tanrıdan İstek

Mezar no	Tanrıdan istek	Tarih	Toplam
6	Yâ İlâhi ol mübârek ism-i pâkın hürmeti--*Ol Resûlün Fahr-i Âlem Şâh-ı Kevneyn hürmeti --*Eyle kabrimi müzeyyen yâ ilâhe'l âlemîn -- Gece gündüz eylesinler hür gilmân hizmeti	1892	1
9-a	Murg-i rûhu bağ-ı cennet içre pervâz eylesün--Kabrini envâr-ı Kur'an ide Rabbi zü'l-Celâl	1839	1
18-a	Ali Beye mükâfât ede Hak Firdevs-i â'lâyı	1862	1
24-a	Yâ İlâhi ol mübârek ism-i pâkın hürmeti--Hem Resûlün Fahr-i Âlem Şâh-ı Kevneyn hürmeti Eyle kabrimi müzeyyen yâ ilâhe'l âlemîn --Gece gündüz eylesinler hür gilmân hizmeti	1851	1
26-a	İlahî hâcetim bu dergahından --İnâyet kıl kemâl-i re'fetinden		1

3.6.1.6. İnsanlardan İstek

Mezar no	Dua İstek ifadesi	Tarihi	Sayı
32	El-fatiha	1921	1
18	Hak Firdevsi alayı fatiha	1862	1
17	<i>Lillâhi teale'l Fâtiha</i>	1866	1
23	Oku ihlas ile bir fatiha	1913-15	1
1, 19	Ruhiçün el fatiha	1860, 1892	2
30, 31	Ruhiçün fatiha	1859, 1700	2
2	Ruhiçün Lillahi'l fatiha	1852	1
16	Ruhiçün fatiha-i şerif	1859	1
10, 13	Ruhuna el fatiha	1862, 1894	2
3-5-6-11-14-20-21-22-25-29-	ruhuna fatiha	1881-1879-1892-1883-1877-1566-1936-1889-1890-	10
4	Ruh-u şerifiçün rızaen lillahi teale fatiha	1892	1
7	Ruh şerifiçün ve kaffe-i ehli iman ervahiçün lillahil fatiha	1893	1
14-a	Gel oku bu köşe-i meşhûr ders-i hikmet al	1877	1
23-a	Huzûrunda oku İhlâs ile bir Fâtiha zâir	1913	1
29,30-a	Gel oku bir Fâtiha etme sükût	1859	2

3.6.1.7. Meslekler

Mezar no	Meslek	Tarih	Sayı
3, 5, 10, 11, 12, 15, 28	Asker	1881, 1879, 1862, 1883, --, 1750,---	7
24	Attar	1851	1
32	Bahriyeli	1921	1
19	Binbaşı	1892	1
8	Gümrük Müdürü	---	1
22	Hafız	1889	1
21	Kaymakam	1936	1
29	Miralay	---	1
20	Müezzin	1566	1
31	Silahçı Başı	1700	1
17	Tuğgeneral	1866	1

İncelenen mezar taşlarından 17 tanesinde meslek belirtilmiştir. İncelenen mezar taşlarının şehitlikte olması dolayısıyla askerler çoğunluktadır. Sadece asker olarak geçen yedi mezar taşı vardır. Bunun dışında rütbeli askerler ve üst düzey yöneticiler dikkat çekmektedir. Geneli itibarıyla alanın şehitlik olmasından da hareketle asker mesleğine sahip olan kişilerin şehit olduğunu varsayabiliriz. Ancak kitabelerde bu şehitlik durumu açıkça ifade edilmemiştir.

3.6.1.8. Sülale Adları

İncelenen mezar taşları içerisinde sadece 32-a numaralı mezar taşında “Cerrahoğulları” sülale adı vardır.

3.6.1.9. Tanrıdan İstek (Dua)

Mezar no	İfade	Tarih	Sayı
16, 22, 29	Merhum	1859-1889----	3
19	Merhum ve Mağfur El Muhtaç	1892	1
20	Merhum ve Mağfur İla	1566	1

Toplam beş mezar taşında tanrıdan istek ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeler içerisinde “Merhum” en çok kullanılan ifadedir.

3.6.1.10. Mezar Taşlarında Geçen Adlar

a- Erkek İsimleri

Mezar no	İsim	Tarih	Sayı
10, 15, 21, 23	Ahmet	1862, 1750, 1936, 1913	4
21	Ahmet Müntaz	1936	1
10	Ahmet Tevfik	1862	1
12	Ali Rıza	---	1
20	Habibullah	1566	1
29	Hasan	---	1
31	Hüseyin	1700	1
5, 9, 24	İbrahim	1579, 1839, 1851	3
9	İbrahim Edhem	1839	1
11, 16, 19	Mehmet	1883, 1859, 1892	3
11	Mehmet Talat	1883	1
32	Musatafa	1921	1
13	Osman Nuri	1866	1
22	Vasfi	1889	1

İncelenen mezar taşları içerisinde 21 tanesinde isim tespiti yapılmış olup, Osmanlı döneminde yoğun olarak kullanılan isimler burada da dikkat çekiyor. “Ahmet”, “Mehmet” ve “İbrahim” birden fazla kullanılan isimlerdir.

b- Kadın İsimleri

Mezar no	İsim	Tarih	Sayı
1, 25	Aişe	1860, 1890	2
25	Aişe Münire	1890	1
6	Elif	1892	1
2, 13	Emine	1852, 1894	2
7	Şerife	1893	1
14, 30	Zeliha	1877, 1859	2
4	Zübeyde	1892	1

Kadın isimlerinde de Osmanlı toplumunda yoğun olarak kullanılan isimler görülmektedir. “Ayşe”, “Zeliha” ve “Emine” isimleri birden fazla kullanılan isimlerdir.

3.6.1.11. Mezar Taşlarının Tarihleri

TARİH							
Mezar no		18.yy ve öncesi	1800- 1825	1826- 1850	1851- 1875	1876- 1900	19.yy sonrası
1	1860				+		
2	1852				+		
3	1880					+	
4-a	1892					+	
5	1878					+	
6	1892					+	
7	1893					+	
8					x		
9-a	1839			+			
10	1862				+		
11	1883					+	
12	1862				+		
13-a	1894					+	
14-a	1877					+	
15-a	1750	+					

16-a	1859				+		
17-a	1866				+		
18-a	1862				+		
19	1892					+	
20	1566	+					
21-a	1936						+
22	1889					+	
23-a	1913-15						+
24-a	1851				+		
25-a	1890					+	
26-a						x	
27-a					x		
28							
29					x		
30	1859				+		
31	1700	+					
32-a	1921						+
Toplam		3	0	1	9 (12)	11 (13)	3

İncelenen mezar taşlarından 27 tanesinin tarihleri tespit edilmiş olup bunların üç tanesi 19.yy öncesine, bir tanesi 19.yy'ın ikinci çeyreğine, dokuz tanesi 19.yy'ın üçüncü çeyreğine, 11 tanesi 19.yy'ın son çeyreğine ve üç tanesi de 20.yy'a aittir. Taşların tarih kısmının toprağa gömülü olması veya beton kaplanması sebebiyle tarihleri tespit edilemeyen beş taş (Eser no: 8, 26-a, 27-a, 28, 29) bulunmaktadır. Bunlardan üçü (Eser no: 8, 27 ve 29) numaralı mezar taşlarının benzer örnekleri olan 10 ve 12 numaralı taşlar 19.yy'ın üçüncü çeyreğine ait olduğundan bu taşların da aynı dönemde yapılmış olduğunu ifade edebiliriz. Tarihi belli olmayan 26-a numaralı taş, 4-b ve 6 numaralı taşlara benzerliklerinden yola çıkılarak 19. yy son çeyreğine tarihlendirilebilir. 28 numaralı taş ise üzerinde barındırdığı ay yıldızdan yola çıkılarak, motifin Kastamonu⁸⁸ ve İstanbul'da⁸⁹ yer aldığı örneklerin tarihlerinin 19.yy'ın sonuna ait olmasından dolayı bu döneme ait olabilir.

⁸⁸ Halit Çal, Özlem Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, 28.

⁸⁹ Zeyneb Hocaoglu, *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Haziresindeki Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2020).

SONUÇ

Çalışmamızda Kocaeli şehri İzmit merkezi sınırlarında Bağçeşme semtinde bulunan Bağçeşme Namazgâh Şehitliği'ndeki mezar taşları ele alınmıştır. İncelediğimiz şehitlikte üç koridor halinde sıralanan 32 tanesi baş taşı ve 15 tanesi ayak taşı olmak üzere toplam 47 mezar taşı yer almaktadır. 32 tane baş taşının 22 tanesi erkek baş taşı 10 tanesi ise kadın baş taşıdır. 15 ayak taşının ise 10 tanesi erkeklere ait, beş tanesi ise kadınlara aittir. Kitabelerinin tamamı okunan bu taşlardan 27 tanesinin tarihi tespit edilmiştir. Beş tanesinin ise kitabelerinin tarih kısmının zemin altında kalmasından dolayı benzerleriyle karşılaştırılarak tarihlendirilmiştir.

İncelediğimiz taşları form özelliklerine göre önden dikdörtgen görünüşlü ve silindirik olarak iki gruba ayrılmış olup, 47 mezar taşının 41 tanesi dikdörtgen, altı tanesi ise silindirik bir forma sahiptir. Silindirik gövdeli mezar taşlarının tamamı 19.yy'ın ikinci yarısına aittir. Ön görünüş itibarıyla dikdörtgen olanlar ise çoğunluğu 19.yy'a ait olmakla birlikte 17, 18, ve 19.yy'a ait örneklerde mevcuttur.

Erkek mezar taşlarının başlık kısmı ayrı tipoloji altında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre üç ayrı tip altında inceleme yapılmıştır. Başlıklı olan 14 mezar taşının 11 tanesi fes, iki tanesi sarık ve bir tanesi de kavuk başlıklıdır. Başlıkların tamamı erkeklere aittir. İncelenen kadın mezar taşlarının hiçbirisinde başlık yoktur. Kadın mezar taşlarının tamamı tepelikli olup bunlar; bitkisel tepelikli, güneş tepelikli, sivri kemer alınlıklı ve ters "V" şeklindedir.

Süsleme açısından bakıldığında yoğunluğun özellikle kadın ayak taşlarında olduğu görülür. Taşların genellikle alınlık kısımlarında ve ön yüzünde süslemeler yoğunluk kazanmıştır. Armalı, bitkisel, geometrik ve nesneli süsleme örnekleri vardır. Armalı süsleme olarak ay yıldız, hilal, rozet, bitkisel süsleme olarak, akantus, asma, gül, hurma, lale, mimoza, palmet, rumi ve selvi; geometrik süsleme olarak, eşkenar dörtgen spiral ve istiridye nişi, nesneli süsleme olarak ise gemi çapası, mermi, takı ve vazo görülür.

Malzeme ve bezeme tekniği açısından incelenen mezar taşlarının tamamında mermer malzeme kullanılması dikkat çekicidir. İşleniş tekniği açısından kabartma, oyma ve oyma-kabartma tekniklerinin bir arada kullanıldığı örnekler vardır.

İncelenen mezar taşlarında üç yazı çeşidi görmekteyiz. Kitabesi okunan taşlardan 22 tanesi talik, dokuz tanesi sülüs ve bir tanesi Latin harfleriyle yazılmıştır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak malzeme, işleniş, süsleme özellikleri itibarıyla İstanbul'daki mezar taşlarıyla oldukça benzerlik göstermektedir. Bölgenin İstanbul'a yakın olması bunun temel nedenlerindendir. Ayrıca bu yakınlık itibarıyla bu taşların İstanbul'daki ustalarca yapılması da muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Akar, Azede. “Tezmini Sanatlarımızda Vazo Motifleri.” *Vakıflar Dergisi* 8 (1969): 267-74.
- Aksu, Hatice. “Rumi Motifin İlk Öncüleri.” *İçinde Türkler Ansiklopedisi*. Cilt 4, 182-192. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Arseven, Celal Esad. “Baş Giyimi-Baş Giyeceği.” *İçinde Sanat Ansiklopedisi*. Cilt 1, 182-185. İstanbul: MEB, Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Arseven, Celal Esad. “Palmet.” *İçinde Sanat Ansiklopedisi*. Cilt 4, 1587-1588. İstanbul: 1983.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Güller Kitabı; Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ötüken, 1999.
- Barişta, H. Örcün. *İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Barişta, H. Örcün. “İstanbul-Eyüpsultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine.” *İçinde Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV (5-7 Mayıs 2000)*, 252-277. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2000.
- Berk, Süleyman. *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu’nun Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-7, 2016.
- Bilkan, Ali Fuat. “Nabi’nin Türkçe Divanı (Karşılaştırmalı Metin).” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Boydaz, Nihat. “Plastik Değerler Açısından Bir Mezar Taşı.” *İçinde 9. Milli Mevlâna Kongresi, 15-16 Aralık 1997*, 115-122. Konya, 1998.
- Boydaz, Nihat. “Yenikapı Mevlevi Hanesi Mezar Taşlarına Sanatsal Eleştiri Açısından Bir Bakış.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Çal, Halit. “Göynük (Bolu) Türk Şehri Mezar Taşları.” *Vakıflar Dergisi* 30 (2007): 295-383.
- Çal, Halit. “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar.” *İçinde Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III*, 206-225. İstanbul, 1988.
- Çal, Halit. “Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 87 (2018): 103-151.
- Çal, Halit. “Türkiye Mezar Taşı Tipleri 1: Güneş Tepelikliler.” *Belleten* 85, sayı 303 (2021): 645-89.
- Çal, Halit, Özlem Çal. *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*. Kastamonu: Kastamonu Belediyesi, 2008.
- Demiriz, Yıldız. “Acanthus; Türkiye’nin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi.” *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi* 3, sayı 3 (1984): 19-24.
- Derman, M. Uğur. “Talik.” *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 39, 507-508. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Elitez, Gülgün. “Türk Mezar Taşlarında Bitki Motifleri.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Gökler, Burak Muhammet, Zerrin Köşklü. “Bahkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi’ndeki Kavuk Tipleri.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 66 (2019): 453-478.

- Gündoğdu, Oktay. *Üsküdar Ahmediye Külliyesi ve Mezar Taşları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayinevi, 2021.
- Haseki, Metin. *Plastik Açıdan Türk Mezar Taşları*. İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1977.
- Hocaoglu, Zeyneb. "Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Haziresindeki Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- İltar, Gazanfer. "Giresun İli Sahil Şeridindeki Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Karamağaralı, Beyhan. *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Kaya, Davut. "Trabzon Ayasofya Müzesi ile Boztepe Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.
- Keleş, Elif. "Çanakkale İli Biga İlçesi Kemer Köyü Osmanlı Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Kuru, Alev Çakmakoglu. "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme." *Belleten* LXI, sayı 230 (1997): 37-41.
- Kutlu, Mustafa. "Gül." *İçinde Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 3:383. İstanbul, 1979.
- Küçükaya, Bilal. "Galata Mevlevihanesi Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Laqueur, Hans Peter. *Hüve'l-Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Mülayim, Selçuk. "Selçuklu Palmet Motifinin Tipolojisi." *Anatolia* XX (1976-1977): 141-53.
- Oğuz, Burhan. *Mezar Taşlarında Simgelenen İnançlar*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı, 1983.
- Ögel, Bahaeddin. *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Ölçay, Hülya. "Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 19.yy. Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Önder, Mehmet. "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsler." *Türk Etnografya Dergisi* 62 (1969): 5-16.
- Serin, Muhittin. "Sülüs." *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 38, 128-130. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Sökütlü, Yeşim. "İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Turani, Adnan. *Sanat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.
- Türklü, Mehmet Emin. "Tokat Mezar ve Yapı Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Extended Abstract

Tombstones Located in the Kocaeli-İzmit Bağçeşme Martyrs' Cemetery

From the earliest known periods, Turks have shown profound respect for their deceased, which is evident in the construction of kurgan-style tombs, funerary statues, and stones referred to as balbals. With the adoption of Islam, mausoleums replaced kurgans, while funerary statues and balbals served as precursors to gravestones. In the Göktürk era, statues were erected on tombs; however, it remains unclear whether these statues symbolized the deceased or those they had slain. According to Chinese sources, the Göktürks placed stones on or around their graves for every individual they had killed. The gravestone tradition, rooted in funerary statues and balbals, was carried to Anatolia by the Oghuz Turks beginning in the 11th century. The first examples of gravestones from the Seljuk period in Anatolia emerged during the conquest of İznik.

This study focuses on the gravestones located in the Bağçeşme Namazgâh Martyrs' Cemetery in İzmit, situated in the Veliahmet neighborhood on Devran Street, on the western side of Bağçeşme Cemetery, within a historical prayer area. The study examined 32 graves in the cemetery, with a total of 47 gravestones identified, including headstones and footstones. Among these, 22 were male headstones and 10 were female headstones. Of the 15 footstones, 10 belonged to males, while 5 belonged to females.

In the first phase of the study, the gravestones were cataloged. Each catalog entry included information about the gravestone's date, identity, profession, inscription, and dimensions. In the second phase, which involved evaluation and comparison, the gravestones were analyzed from various perspectives. They were first classified under the category of gravestone types based on their frontal appearance, dividing them into three main groups: those with a capital, those with a finial, and those with cylindrical bodies. Finial-topped gravestones were further divided into subcategories, including pointed arches, botanical designs, rounded arches, flattened arches, polygonal forms, and sun motifs.

The headgear depicted on gravestones reflects the head coverings used by men and women of different periods and cultures. In Ottoman gravestones, the serpuş forms seen from the 16th century onward were replaced by the fez following clothing regulations during Sultan Mahmud II's reign in the early 19th century. The study categorized headgear into three groups: kavuk (turban), sarık (wrapped turban), and fez. One unique example of a cross-latticed kavuk with prominent ridges, typically used by officials such as judges or scribes in the 18th century, was identified. Among sarık examples, there were variations such as diagonally ridged and thick-striped wrappings. Fezzes, often named after Ottoman sultans (e.g., Mecidiye, Aziziye, and Hamidiye), were also examined.

Under the decoration category, motifs and symbols on the gravestones were analyzed. Decorative features included armorial motifs such as crescents, stars, and rosettes; botanical designs like vines, garlands, bear claws, roses, palms, tulips, mimosa, palmettes, rumi, and cypresses; and object-themed embellishments such as anchors, bullets, Mevlevi caps, jewelry, and vases.

In the evaluation section, gravestones were analyzed in terms of dimensions, including height, thickness, and width. The tallest, shortest, and widest rectangular stones were identified, and the diameters of cylindrical gravestones ranged from 20 cm to 32 cm. It was observed that the upper diameters were broader than the lower ones. Most gravestones were made of marble, with 41 carved, 3 embossed, and 3 combining both techniques.

The inscriptions on gravestones provide valuable insights not only about the deceased but also about the literature and language of the era. The gravestones in Bağçeşme Namazgâh Martyrs' Cemetery feature inscriptions in Celi Sülûs, Celi Talik, and Latin scripts. Of the 32 gravestones studied, 9 inscriptions were in Sülûs, 22 in Talik, and 1 in Latin. The inscriptions were analyzed under 11 headings, including *"opening phrases," "lamentations," "warnings to others," "statements of status," "requests from God," "requests from people," "profession," "family or paternal name," "prayers," "name of the deceased,"* and *"date."* Among these, the profession section, predominantly featuring military professions, stood out due to the nature of the cemetery.

Of the 32 gravestones analyzed, 27 were dated. Three belonged to the pre-19th century, one to the second quarter of the 19th century, nine to the third quarter, 11 to the last quarter, and three to the 20th century. Five stones, whose dates were obscured due to burial or concrete overlay, were dated to the second half of the 19th century through comparative analysis with similar examples.

In summary, the gravestones in Bağçeşme Namazgâh Martyrs' Cemetery exhibit significant similarities in typology, materials, craftsmanship, and decorative features to gravestones in Istanbul. This resemblance is attributed to the region's proximity to Istanbul and the likelihood that these gravestones were crafted by Istanbul-based artisans.

